

SA's Leading Past Year

Exam Paper Portal

You have Downloaded, yet Another Great
Resource to assist you with your Studies 😊

Thank You for Supporting SA Exam Papers

Your Leading Past Year Exam Paper Resource Portal

Visit us @ www.saexampapers.co.za

**SA EXAM
PAPERS**

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

GIREDI YA 12

XITSONGA: RIRIMI RA LE KAYA (HL)

PAPILA RA VUMBIRHI (P2)

HUKURI 2019

XILETELO XA MAKOREKETELO

TIMARAKA: 80

Xiletelo xa makoreketelo lexi xi na tipheji ta 27.

SWILETELO SWA MAKOREKETELO

- Laha mukamberiwa a nga hlamula swivutiso swo tlula nhlayo leyi languteriweke, koreketa nhlamulo yo sungula. (**Mukamberiwa a nga fanelangi ku hlamula xivutiso xa xitsalwana na xa ximbangu swa muxaka wun'we wa tsalwa.**)
- Loko mukamberiwa a hlamurile swivutiso hinkwaswo swa mune eka XIYENGE XA A, (swithokovetselo swa ndzawulelo), koreketa swimbirhi leswo sungula ntsena.
- Loko mukamberiwa a hlamurile swivutiso swimbirhi swa xitsalwana kumbe swimbirhi swa ximbangu eka SWIYENGE SWA B na C, koreketa nhlamulo leyo sungula, u tshika leyi landzelaka. Loko mukamberiwa a hlamurile swivutiso hinkwaswo swa mune, koreketa ntsena swivutiso leswo sungula eka XIYENGE xin'wana na xin'wana, ntsena loko ku ri leswaku u hlamurile xivutiso xin'we xa xitsalwana na xin'we xa ximbangu.
- Loko mukamberiwa a nyikile tinhlamulo timbirhi laha yo sungula yi vaka yi hoxekile, leyi landzelaka yi va yi ri leyi faneleke, koreketa nhlamulo leyo sungula u tshika leyi landzelaka.
- Loko tinhlamulo ti nga nomboriwangi hi mfanelo, koreketa ku ya hi xiletelo xa makoreketelo.
- Loko xihoxo xa mapeletelo xi ri na nkucetelo eka nhlamuselo ya nhlamulo, xi hoxise. Loko xi nga kuceteli nhlamuselo, xi nyike nkutlunya.
- **SWIVUTISO SWA XITSALWANA**
 - Loko xitsalwana xi komile ku tlula ntsengo lowu languteriweke wa marito, u nga xupuli mukamberiwa hikuva u ta va a tixupurile eka timaraka ta xivumbeko. Loko xitsalwana xi lehile ku tlula mpimo, koreketa ku ya hi vuswikoti bya mukamberiwa kutani mi kanela na vakoreketinkulu. **Tirhisa tirhubiriki ta makambelelo eka XITANDZHAKU XA A na XITANDZHAKU XA B** ku kambela switsalwana swa vakamberiwa.
- **SWIVUTISO SWA XIMBANGU**
 - Loko mukamberiwa a nga tirhisangi mimfungho yo tshaha loko a komberiwile ku tshaha, **a nga xupuriwi.**
 - Eka swivutiso leswi lavaka MAVONELO NA MATITWELO, a ku na timaraka leti nyikiwaka eka tinhlamulo ta INA/E-E kumbe NDZA PFUMELA/A NDZI PFUMELI. Ku seketela hi kona ku averiwaka timaraka.
 - Tinhlamulo ta HI SWONA/A HI SWONA kumbe MHAHA YA NTIYISO/MAVONELO a ti averiwi timaraka. Ku seketela hi kona ku averiwaka timaraka.

XIYENGE XA A: VUTLHOKOVETSERI**SWITLHOKOVETSELO SWA NDZAWULELO*****TSIMA RA VUTLHOKOVETSERI: MJ Baloyi et al.*****XIVUTISO XA 1 (XITSALWANA)****RIFU – NW Phakula****SWITSUNDZUXO**

- Tirhisa swikombiso leswi landzelaka tanihi swiletelo swo koreketa xivutiso lexi.
- Mahlamulelo ya nga hambana ku ya hi matwiselo ya mukamberiwa ya xitlhokovetselo.
- Tirhisa rhubiriki leyi nga eka papila ra 28 ku koreketa xivutiso lexi.

TINHLAMULO LETI LANGUTERIWEKE

Mutlhokovetseri u tirhisile ririmi hi ndlela ya vutshila ku paluxa hungu ra xitlhokovetselo. Leswi swi vonaka na le ka matirhiselo ya swikhavisaririmi eka xitlhokovetselo lexi laha ku khovoleriwaka na ku sandziwa ka maendlelo ya rifu lawa yo hundzeleta yo tshamela ku twisa vanhu ku vava hi ku va tekela na ku va hambanisa na varhandziwa va vona. Mutlhokovetseri u tirhisile swikhavisaririmi leswi ku tshikelela na ku humesela erivaleni rivengo leri a nga na rona eka rifu leri tikombaka ri ri na matimba yo tlula mpimo ehenhla ka swivumbiwa hinkwaswo leswi nga kona emisaveni.

- Eka ntila wa 3 lowu nge: 'Futhi ntamu waku wu susa na misisi', mutlhokovetseri u tirhisile xivulavulelo 'ku susa misisi' lexi vulaka ku chavisa, ku kombisa leswaku matimba ya rifu ya chavisa ngopfu hikuva a ri karhali ku tshamela ku lovisa/tekela vanhu varhandziwa va vona.
- Mutlhokovetseri eka ntila wa 5 lowu nge: 'Rifu, a wu na tingana ku phorha na lava saleke marhambu ntsena?' u tirhisile vumunhuhati hi ku nyika rifu xihlawulekisi xa vanhu hi ku vula leswaku ra phorha, leswi vulaka leswaku ri le ku heteni ka vanhu. U tirhisile na xithathelo 'lava saleke marhambu ntsena', leswi vulaka ku ondza ngopfu, ku kombisa leswaku rifu a ri na ntwelavusiwana.
- Eka ntila wa 7 lowu nge: 'U khelela u khelerile handle ko hlamba timbilu' mutlhokovetseri u tshikelela mhaka ya ku va rifu ri nga karhali ku tekela vanhu varhandziwa va vona hi ku tirhisa xivulavulelo 'Ku hlamba timbilu', leswi vulaka ku nyenya, ku komba leswaku hambiloko rifu ri vutla vanhu hi xitalo a ri karhali.
- Ku va a tshikelela matimba na nsele lowu rifu ri nga na wona, mutlhokovetseri u tirhisile xithathelo eka ntila wa 10 lowu nge: 'Lava mona u kukurile'. Ku kukula i ku basisa ndhawu leyi thyakeke ku susa swilo endhawini yo karhi ku ya eka yin'wana. Laha mutlhokovetseri u tiyisisa mhaka ya leswaku rifu a ri hlawuli, ri teka vo lulama na lava nga lulamangiki.
- Mutlhokovetseri eka ntila wa 16 u tirhisile xithathelo loko a ku: 'Manyukutelo ra wena hi lero swi khendlela kunene.' Loko munhu a kala a khendla u lava ku tiengetela matimba. Hi xithathelo lexi u lava ku kombisa leswaku rifu ri tinyikile matimba yo nghena kun'wana na kun'wana hambi ku nga ngheneki. Leswi swi kombisa leswaku a ku na laha vanhu va nga tumbelaka kona laha rifu ri nga tsandzekaka ku nghena.

Maendlelo lawa ya mutlhokovetseri ya ku tirhisa ririmi ra vutshila hi ku tirhisa swikhavisaririmi eka xitlhokovetselo lexi ya humelerisa hungu ra yena ro kota ku khovolela na ku sandza maendlelo ya rifu lawa yo hundzeleta yo tshamela ku twisa vanhu ku vava hi ku va tekela na ku va hambanisa na varhandziwa va vona.

MAAVELO YA TIMARAKA:

V = 06

X&R = 04

(LEMUKA: U NGA VEKELI TIGWAJU (✓), KOREKETA KU YA HI RHUBIRIKI LEYI NGA EKA PHEJI YA 26. TIMARAKA TA XIVUMBEKO NA RIRIMI A TI FANELANGI KU VA EHENHLA KA TA VUNDZENI.)

[10]

XIVUTISO XA 2 (XIMBANGU)

PHUROFESA DOKODELA HWE NTSANWISI – MJ Baloyi

- 2.1 Eka xitlhokovetselo lexi mutlhokovetseri u ndhundhuzela no khensa mintirho leyinene ya HWE Ntsanwisi hi tlhelo ro hluvukisa swa tidyondzo na ku va a vile murhangeri wa xiyimo xa le henhla wa khale ka tikoxikaya ra Gazankulu.✓✓ (2)
- 2.2 'Ina, hi yena mabulandhlela wa swikolo swa Shiluvane na Bokgaga.'Ntila wa 11.✓ (1)
- 2.3 nga tivi nchumu./B.✓ (1)
- 2.4 Ku 'juluka' i ku huma nyuku endzhaku ka ku va munhu a tirhile ntirho wo tika kumbe a fambile emun'wini nkarhi wo leha kumbe a endlile vutiolori.✓ Mutlhokovetseri u hlamusela leswaku khale a swi tika ku kuma vukamberi bya swikolo.✓✓ (3)
- 2.5 Wu humelerisa miehleketo ya leswaku Phurofesa Dokodela HWE Ntsanwisi u vile murhangeri wa Vantima va Gazankulu.✓ (1)
- 2.6 Mukamberiwa u ta nyika vonelo ra yena. Xikombiso: Swi fanerile hikokwalaho ka ku tala ka mintirho leyinene leyi endlilweke hi nhenha leyi.✓✓ (Timaraka i to seketela ntsena. Amukela na man'wana maveketetelelo lama twisisekaka.) (2)

[10]

XIVUTISO XA 3 (XIMBANGU)**VA GOVHA XITAFU – MT Mahuntsi**

- 3.1 Hungunkulu ra xitlhokovetselo lexi i ra leswaku varhangeri vo tala va tipolitiki a va tirhi hi ntiyiso kambe va nghenelela eka swa tipolitiki hi xikongomelo xo tifumisa.√√ (2)
- 3.2 'Loko va ha ri exitulwini va sengela enon'weni.'/Ntila wa 11.√ (1)
- 3.3 balekela./C.√ (1)
- 3.4 Ntila wa 17 i xivuriso lexi vulaka leswaku munhu a nga onhi leswi a nga na swona hi ku tshembela leswa ha taka.√ Hi xivuriso lexi mutlhokovetseri u kombisa hilaha swilo swi nga fikaka swi nga vi hilaha a va swi languterile hakona, laha va nga fikaka va nga tsaki hi nhlangano wa tipolitiki lowu va tisunguleleke wona.√√ (3)
- 3.5 I ku onha.√ (1)
- 3.6 Ndzi nga va tsundzuxa leswaku va tshika ku onhela minhlangano ya vona loko va ri varhangeri na leswaku va fanele va tirhela vanhu hi ku tshembeka ematshan'weni ya ku tifumisa hi tindlela to biha.√√ (2)
(Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.) [10]

XIVUTISO XA 4 (XIMBANGU)**SWI ONHAKILE – ME Mhinga**

- 4.1 Mutlhokovetseri u humelerisa xifaniso xa ku onhaka ka swilo etikweni, laha vatswari va tsandzekaka ku laya vana va vona hikokwalaho ka milawu ya timfanelo ta vona.√√ (2)
- 4.2 'Tolo u longile mabutsa ya yena khatsaa!'/Ntila wa 26.√ (1)
- 4.3 mahanyelo lamanene./D.√ (1)
- 4.4 'Ricece' i n'wana loyi a ha an'waka./I n'wana lontsongo swinene./'Ku kampfunya' i ku humesa/phela leswi u swi dyeke.√ Ntila lowu wu hlamusela leswaku hambiloko vadyondzisi va ringeta hi matimba ku sindzisa vana ku dyondza, vana lava a va swi lavi.√√ (3)
- 4.5 Xi hlamusela leswaku vadyondzisi va xanisiwa hi vadyondzi lava va va dyondzisaka.√ (1)
- 4.6 Ndzi nga vula leswaku mutlhokovetseri u endla mhaka ya kahle ku va a tsundzuxa vana leswaku va tshika hanyelo ro biha leswaku etikweni ku ta va na kurhula.√√ (2)
(Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.) [10]

NA

XITLHOKOVETSELO XO KA XI NGA RI XA NDZAWULELO**SWIRILO – VA Mudau****XIVUTISO XA 5 (XIMBANGU)****N'WAXIHUNGI – VA Mudau**

- 5.1 Xitlhokovetselo lexi xi vulavula hi jaha leri a ri tlanga hi vanhwanyana hi ku va cincacinsa ri tlhela ri va tshembisa swilo leswinene kambe ri nga va endleli swona. Ri kumetela vana na vanhwanyana lava, leswi a swi endla leswaku va lwa hikokwalaho ka rona. Tiko a ri nga tsaki hi mhaka leyi, leswi endleke leswaku ri tshamela ku tengisiwa ehubyeni hikokwalaho ka hanyelo ra rona lero biha.√√ (2)
- 5.2 Ku tlula khume ra miti u hlaserile./Ntila 10.√ (1)
- 5.3 tengisiwile./A.√ (1)
- 5.4 Ku 'phophana' swi vula ku hlengeletana ka minchumu yo tala eka nchumu wo karhi.√ Hi ntila lowu mutlhokovetseri u hlamusela leswaku vanhwanyana a vo lwetana ku rhandziwa hi jaha leri kun'wana na kun'wana laha a ri kumeka ri ri kona.√√ (3)
- 5.5 Wu hlamusela leswaku jaha leri a ri xisa vanhwanyana vo tala hi ku va byela leswaku ra va rhandza.√ (1)
- 5.6 Ndzi nga n'wi tsundzuxa leswaku a tshika hanyelo ra yena ro tlanga hi vanhwanyana hikuva siku rin'wana u ta wela ekhombyeni./Ndzi nga n'wi tsundzuxa leswaku a tshika hanyelo ra yena ro tlanga hi vanhwanyana hikuva swi nga endla leswaku a nga vi na ndyangu.√√ (2)
(Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.) [10]

NTSENGO WA XIYENGE XA A: 30

XIYENGE XA B: NOVHELE/MFUWO WA RIXAKA**NOVHELE****XIVUTISO XA 6 (XITSALWANA)****MULUNGUNTIMA – TH Khosa**

Hlongwane loyi a a ri mupfuneti wa mininjhere Brooks efemeni ya PPE u tumbetile ku ka a nga titshembi entirhweni wa yena hi ku xanisa vatirhi lava a va ri ehansi ka yena. Leswi swi seketeriwa hi timhaka leti nga laha hansi.

- Loko Mukhari a n'wi tsundzuxa na ku n'wi lemukisa hi matirhelo ya xiyimo xa le henhla ya Chavalala, Hlongwane a a gima nenge ehansi a vula leswaku loko yena a ha ri mupfuneti wa mininjhere efemeni ya PPE Chavalala a nge xi kumi xitulu xa vuhlanganisinkulu.
- Hikokwalaho ko va a nga titshembi u ehleketa leswaku Chavalala na vatirhikulobye va n'wi hleva kutani a tshembisa Chavalala leswaku u ta n'wi ba.
- Loko va ri ehodela na vaDayirekitara u lumbeta Chavalala leswaku u ta entirhweni a nwile, leswi nga riki ntiyiso, ku ri ndlela ya leswaku Chavalala a vonaka a ri mutirhi wo pfumala vutihlamuleri.
- Hikokwalaho ko va a nga titshembi na rivengo ra yena ehenhla ka Chavalala, u ya emahlweni a n'wi xanisa hi ku n'wi holovela hambiloko se a n'wi kombile vumbhoni byo va a n'wi nyikile mpfumelelo wo ya enhlengetanini eNkowankowa.
- Minkarhi hinkwayo loko Chavalala a ri eriqinghweni, Hlongwane u ehleketa leswaku u le ku n'wi hleveni na vafambisi va feme kutani a n'wi holovela.
- Loko Chavalala a fanele a ya eEurope, Hlongwane a nga n'wi lulamiseli timhaka ta mafambelo, u n'wi byela leswaku a tilandzela thikithi ra xihahampfhuka eTzaneen eAlfa Agency hi yexe, leyi a ku ri ndlela yo twisa Chavalala ku vava na ku n'wi chavisa.
- Hlongwane na vanghana va yena va yivile cheke efemeni ya PPE va ya hakela xikweleti xa Chavalala eka OK leswaku ku ta lumbetiwa Chavalala na Nyeleti loyi a a tirha hi ticheke leswaku va ta hlongoriwa entirhweni.
- U byerile Nsatimuni leswaku i N'wa-Ripewu naswona a nga dyondzekangi, u ta n'wi chaja hi *defamation of character*, ku ri ndlela yo n'wi chavisa leswaku a nga paluxi swihundla swa yena.
- U yile eka Xingovenana ku ya kuma murhi lowu a wu ta endla leswaku vatirhikulobye va n'wi chava, ku ri ndlela yin'wana yo va xanisa.

Hinkwaswo leswi boxiweke laha henhla swi tiyisisa leswaku Hlongwane a a xanisa vatirhikulobye lava nga ehansi ka yena hikokwalaho ka mpfumaleko wa vutitshembi tanihi museketeri wa mininjhere efemeni ya PPE.

MAAVELO YA TIMARAKA:

$$V = 15$$

$$X\&R = 10$$

(LEMUKA: U NGA VEKELI TIGWAJU (✓), KOREKETA KU YA HI RHUBIRIKI LEYI NGA EKA PHEJI YA 27. TIMARAKA TA XIVUMBeko NA RIRIMI A TI FANELANGI KU VA EHENHLA KA TA VUNDZENI.)

[25]

XIVUTISO XA 7 (XIMBANGU)**MULUNGUNTIMA – TH Khosa**

- 7.1 Emixanatsini./Enhoveni./Hi laha a va tala ku hungasa kona.√ Maceke,√ Nkanyani,√ Ngobeni,√ na Mathebula.√
(Swimunhuhatwa swimbirhi ntsena.) (3)
- 7.2 hlundzukile./B.√ (1)
- 7.3 I vatirhikulobye efemeni ya PPE./I vatirhikulobye.√ (1)
- 7.4 Hlongwane a a nga tirhi hi ku hetiseka hikuva minkarhi yin'wana a a famba a ya lomu a lavaka kona hi nkarhi wa ntirho kasi Chavalala a a tirha hi ku hetiseka.√√ (2)
- 7.5 Swi kombisa leswaku a a veng a Chavalala hi mbilu ya yena hinkwayo.√ (1)
- 7.6 U va lemukisa hi khombo leri nga vaka kona loko murhangeri a nga naveleli vatirhikulobye leswinene, ngopfungopfu lava nga ehansi ka yena./U va lemukisa hi khombo leri nga vaka kona loko murhangeri a nga titshembi entirhweni wa yena.√√ (2)
- 7.7 Ndzi nga vula leswaku Richworth a a ri na rirhandzu ra ntiyiso ehenhla ka Nyeleti.√ (1)
- 7.8 A ndzi ta n'wi tsundzuxa leswaku loko a huma ehofisini minkarhi hinkwayo a suke a lotlelerile/khiyelerile buku ya ticheke exisefeni a tlhela a hlayisa makhiya ya xisefo.√√ (2)
- 7.9 I mupfuneti wa mininjhere Brooks loyi a tirhelaka eWorkshop./I mupfuneti wa mininjhere.√√ (2)
- 7.10 Hileswi vatirhi va le Workshop a va tirha hi ku nonoka.√ (1)
- 7.11 I ntlimbo wa le ndzeni√ lowu a tivangeleke wona hi ku va a ri na mavondzo ehenhla ka Chavalala loyi matirhelo ya yena a ya ri ya xiyimo xa le henhla.√√ (3)
- 7.12 Mukamberiwa u ta nyika dyondzo leyi a yi kumeke. Xikombiso: Ndzi dyondzile leswaku munhu a nga fanelangi ku xanisa vatirhikulobye hikuva swi nga n'wi ngenisa ekhombyeni.√√
(Amukela na tin'wana tidyondzo leti twisisekaka.) (2)
- 7.13 I Nsatimuni√ hikuva hi yena loyi a a humesela timhaka ta swimunhuhatwa leswin'wana erivaleni.√ (2)
- 7.14 Mukamberiwa u ta nyika vonelo ra yena. Xikombiso: U tirhisana kahle na vona hikuva ku hava na siku na rin'we laha va soleke matirhelo ya yena.√√
(Timaraka i to seketela ntsena.) (2)

[25]

XIVUTISO XA 8 (XITSALWANA)

MIBYA YA NYEKANYEKA – BKM Mtombeni

Tsalwa ra Mibya ya Nyekanyeka ri kombisa kahle mhaka ya leswaku munhu wo hanya hi ku lulama no hetiseka eka hinkwaswo laha misaveni a nga kona. Ntiyiso wa mhaka leyi wu humelerisiwa erivaleni hi vutomi bya swin'wana swa swimunhuhatwa swa tsalwa leri hikokwalaho ka leswi a swi rhandza ku hanya hi tindlela to lulama no hetiseka kambe swi tsandzeka.

- Mufundhisi Tlhomandloti a a navela leswaku yena na ndyangu wa yena va va swikombiso leswinene swa ndyangu wa vukhonger, ku nga ndyangu lowu endlaka swo lulama no hetiseka ntsena. Leswi a a swi tshikelela minkarhi hinkwayo loko a vulavula na vana kun'we na nsati wa yena.
- Minkarhi hinkwayo a a tikarhatela ku va xikombiso lexinene, leswi a swi tikomba hi ku va a vula leswaku ndyangu wa yena wu fanele wu tiviwa tanihi ndyangu lowu vanhu hinkwavo va faneleke ku ta kuma ku pfuneka eka wona loko va hlanganile na swiphiko.
- Loko manana Cheyeza Baloyi a ya kombela ku pfuniwa mayelana na n'wana wa yena Celela, loyi a a tikomba a humile endleleni, Mufundhisi Tlhomandloti u n'wi kombisile hilaha vatswari va faneleke va tikarhata hakona ku letela vana va vona etindleleni letinene. Leswi swi kombisa kahle leswaku a a lava ku hetiseka eka vanhu hinkwavo.
- Ku pfumala ku lulama no hetiseka ka yena ku vonaka nakambe endzhaku kaloko Nyiko a ta va a tlurile nawu wa kereke, yena tata wakwe, loyi tanihi mufundhisi a a fanele a tshikelela nawu, a lavile leswaku n'wana wa yena a tweriwa vusiwana, a nga hluvuriwi nguvu ya vufundhisi ku ya hi xiboho xa huvo ya kereke, leswi a a nga ta swi endla loko a ku ri n'wana wa un'wana.
- Enkosini wa n'wana wa yena Nyiko u vurile marito ya leswaku u vona lava nga n'wi tekela vufundhisi bya yena ku ri vona vadlayi va yena, ematshan'weni ya ku komba leswaku Nyiko u lo tidlaya hi yexe hi ku va a pfumerile ku ngenisiwa endzingweni hi N'wa-Mdanisi. Leswi swi komba leswaku a nga hetisekangi hikuva u tsandzekile ku yima na ntiyiso tanihi mufundhisi.
- Nyiko na yena u lavile ku va xikombiso xa kahle xa ku lulama na ku hetiseka hikuva loko a ha dyondzela vufundhisi a a tiyisisa leswaku u ta va murisi lonene. Leswi swi landzuriwile hi ku va ematshan'weni ya ku va xikombiso lexinene xa murisi lonene a pfumerile ku endla timhaka ta vugangu na xirho xa kereke ya yena, N'wa-Mdanisi.
- Loko a ta va a hluvuriwile nguvu ya vufundhisi u tsandzekile ku amukela xiyimo lexi, laha a tekeke vutomi bya yena, leswi nga fambelaniki na vufundhisi bya yena na ku hanya hi ku lulama na ku hetiseka.
- Madambi na yena tanihi n'wana loyi a a tlharihile swinene loko a hlangana na xiphiko xa ku aleriwa ku teka nhwana loyi a tihlawulerile yena, u tinyiketerile ebyalweni a tlhela a tisirhelela hi ku vula leswaku ku nwa byalwa a hi xidyoho emahlweni ka Xikwembu na ku vula leswaku a nge teki nsati hi ku va a chava vuxisi lebyi nga kona eka timhaka ta rirhandzu, leswi seketelaka leswaku na yena a a nga hetisekangi.
- Mbhazima na Cheyeza Baloyi na vona a va tiveka tanihi vapfumeri lava a va hetisekile swinene kambe ku pfumaleka ka ku lulama na ku hetiseka eka vona ku vonaka loko va tsandzekile ku komba n'wana wa vona Celela tindlela letinene ta vutomi, a kala a hundza emisaveni hi vugevenga. Tanihi vatswari a va fanele va swi lemukile khale leswaku Celela a a hanya vutomi byo huma endleleni kutani va n'wi tshinya.

- Swi tano na le ka Mufundhisi Tihomandloti, ku lulama no hetiseka eka mahanyelo loku a a ku lava ku tikombile ku pfumaleka loko yena tanihi mufundhisi a a alerile n'wana wa yena Madambi leswaku a teka Soluka, nhwana loyi a a rhandza yena hikokwalaho ka leswi a a ri Muqhoza tanihileswi a a lava leswaku ndyangu wa yena wu tshama wu ri xikombiso lexinene xa ndyangu wa Vatsonga lowu hetisekeke. Leswi swi komba ku tsana ka yena hikuva tanihi mufundhisi a a fanele a rhandza vanhu hinkwavo, swi nga ri na mhaka leswaku i va rixaka rihi.
- Swimunhuhatwa leswi boxiweke laha henhla na swiendlo swa swona swi kombisa kahle leswaku munhu wo hanya hi ku lulama no hetiseka eka hinkwaswo a nga kona emisaveni.

MAAVELO YA TIMARAKA:

V = 15

X&R = 10

(LEMUKA: U NGA VEKELI TIGWAJU (✓), KOREKETA KU YA HI RHUBIRIKI LEYI NGA EKA PHEJI YA 27. TIMARAKA TA XIVUMBeko NA RIRIMI A TI FANELANGI KU VA EHENHLA KA TA VUNDZENI.)

[25]

XIVUTISO XA 9 (XIMBANGU)

MIBYA YA NYEKANYEKA – BKM Mthombeni

- 9.1 Hileswi a vilerisiwa hi ku pfumaleka ka ku hetiseka eka vana va yena.✓ Swa tidyondzo a swi nga fambi kahle ka Nyiko✓ naswona Madambi hambileswi a nyikiwile eka swa tidyondzo a a ri na futa.✓ (3)
- 9.2 U tshembisile tata wa yena leswaku u ta hanya vutomi byo tenga kambe u tsandzekile hi ku va a rhandzanile na N'wa-Mdanisi, leswi heteleleke swi koxa vutomi bya yena.✓✓ (2)
- 9.3 Mufundhisi Tihomandloti a a ri munhu wo lava ku hanya vutomi byo hetiseka endyangwini wa yena.✓✓ (2)
- 9.4 I ntlimbo wa le ndzeni✓ lowu a tivangeleke wona hi ku va yena a lava ku hetiseka na ndyangu wa yena, leswi swi nga kotekangiki.✓✓ (3)
- 9.5 A ndzi ta ringeta hi tindlela hinkwato ku hanya hi ku hetiseka kambe laha ndzi tsandzekaka kona a ndzi ta n'wi kombisa leswaku ndza tsandzeka.✓ (Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.) (1)
- 9.6 Mukamberiwa u ta nyika vonelo ra yena. Xikombiso: Ndzi vona yi nga ri mhaka ya kahle hikuva swa tika ku va munhu a fikelela eka xiyimo xo hetiseka evuton'wini.✓✓ (Timaraka i to seketela ntsena. Amukela na man'wana mavonelo lama twisisekaka.) (2)
- 9.7 I Mufundhisi Tihomandloti.✓ Hileswi Nyiko a a n'wi tsalerile papila leri a a komba leswaku se u kurile emiehleketweni naswona wa ti twisisa timhaka ta vukhonger.✓ (2)
- 9.8 swiphiqo eka vukhonger.✓/D.✓ (1)
- 9.9 Nyiko u vile a hlangana na ndzingo wa ku rhandzana na N'wa-Mdanisi, xirho xa kereke ya yena lexi nga n'wi phasa a nga swi ehleketangi, leswi a a nga swi tivi leswaku swa humelela u lo tivonela swona hi mahlo.✓✓ (2)

- 9.10 Mukamberiwa u ta nyika dyondzo leyi a yi kumeke. Xikombiso: Ndzi dyondzile leswaku loko munhu a tinavelela ku hetiseka evuton'wini kutani a nga ku kumi u pfumala kurhula, leswi nga hetelelaka swi koxa vutomi bya yena.√√
(Amukela na tin'wana tidyondzo leti twisisekaka.) (2)
- 9.11 U rhandzanile na N'wa-Mdanisi ku kondza a n'wi kumisa n'wana, leswi kombisaka leswaku a a hanya vutomi byo ka byi nga ri bya ntiyiso tanihileswi a a ri na ndyangu wa yena.√ (1)
- 9.12 Vito ra Nyiko ri kanetana na hanyelo ra yena hikuva ematshan'weni ya ku va nyiko eka vatswari, nsati wa yena kun'we na kereke, u endlile swo huma endleleni leswi koxeke ku vaviseka ka vanhu hinkwavo lava a va n'wi rhandza.√√ (2)
- 9.13 A ndzi ta va ndzi n'wi tsundzuxile leswaku loko a ri na xiphiqo u fanele ku ya eka nsati wa mufundhisi a ya n'wi hlamusela leswaku ku va yena loyi a nga ta seketela mufundhisi leswaku a kuma ku pfuneka./A ndzi ta n'wi tsundzuxa leswaku a ya na n'wana loyi a vabyaka ekerekeni leswaku mufundhisi a ya n'wi khongelela kona.√√
(Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.) (2)

[25]**XIVUTISO XA 10 (XITSALWANA)****XIMITANTSENGELE – IS Shabangu**

'Vukati va kandza hi mbilu' i xivuriso lexi vulaka leswaku evukatini ko tiyiseriwa. Leswi swi tipaluxa hi ku va Lindiwe Kubayi, nsati wa Ntsengele Godfrey (Godi) Kubayi eka tsalwa leri a tiyiserile swiyimo hinkwaswo swo tika leswi a hlanganeke na swona endyangwini wa yena.

- Ntsengele Godfrey Kubayi loyi a a tiveka ngopfu hi vito ra Godi, a a tshamile hi kurhula na nsati wa yena Lindiwe.
- Loko Godi a kumile ntirho eka GDC u sungurile ku rhandzana na Florence (Mafloza) Ndlovu loyi a nga n'wi kuma a tirha tahihi matsalana kwale ka GDC.
- Rirhandzu rintshwa ri n'wi hlanganisile nhloko kutani a sungula ku xanisa Lindiwe nsati wa yena hi ku va a nga ha n'wi hlayisi, a vuya navusiku swinene, minkarhi yin'wana na ku vuya a a nga ha vuyi.
- Loko nsati wa yena Lindiwe a ringeta ku n'wi tshinya a a kariha a tlhela a n'wi byela leswaku nkarhi lowu a vuyaka hi wona a hi vusiku.
- Lindiwe a nga helangi mbilu kambe u yile emahlweni a n'wi tshinya hi ku n'wi byela leswaku a tivonela hikuva swi nga endleka Mafloza a ya n'wi xanisa tanihi van'wana vavanuna lava a nga hambana na vona.
- Godi a nga ha hlayisangi ndyangu wa yena kambe u byerile Lindiwe leswaku a tihlayisela wona hikuva xikolo u n'wi dyondzisile.
- Ematshan'weni yo ya ekaya a ya byela vatswari va yena hi ku xaniseka loku a a hlangana na kona evukatini, Lindiwe u byerile malume wa Godi, yena Sambula, xikongomelo ku ri leswaku a ringeta ku vulavurisana na ntukulu wa yena.
- Endzhaku kaloko malume wa Godi a vulavurisanile na yena, Godi a nga tekangi switsundzuxo swa yena kambe u rhurhile a ya tshama ekaya ka murhandziwa wa yena Mafloza eka Siyandhani, a siya Lindiwe na vana.

- Manana Mabale, mutirhikulobye wa Lindiwe u kale a swi vona leswaku Lindiwe a nga na kurhula emoyeni kutani loko a n'wi vutisa, Lindiwe u tiyisisile leswaku u pfumala kurhula hikuva nuna wa yena a nga ha vuyi ekaya se u tshama eka xigangu xa yena Mafloza eka Siyandhani.
- Manana Mabale u yile emahlweni a byela Lindiwe leswaku loko a ku ri yena a a ta tlhelela ekaya a hambana na ku xaniseka kambe Lindiwe a nga yimangi na yena, u vurile leswaku yena a nge tlheleli ekaya hikuva a nga swi tsakeli leswaku vana va yena va hetelela va vitana un'wana wanuna va ku i tata wa vona ku ri leswaku tata wa vona wa xiviri wa hanya.
- Godi u siyile nsati na vana eka yindlu ya makamara ya mune kambe loko a fika eka Siyandhani u akerile Mafloza yindlu leyikulu leyi nga hlamarisa vanhu hinkwavo ku katsa na nsati wa yena Lindiwe.
- Lindiwe u kale a kanya mbilu a ya byela vatswari va yena hi ku xaniseka loku se a hlanganeke na kona evukatini kambe ematshan'weni yo n'wi byela ku vuya ekaya, va n'wi byerile leswaku a tiyisela hikuva evukatini ko tiyiseriwa.
- Lindiwe u hlayisile vana va kala va heta tidyondzo ta vona ta le yunivhesiti a ri yexe, Godi a ri karhi a hlayisa Mafloza na vana va yena.
- Mafloza u sungurile ku xanisa Godi hikokwalaho ka leswi a heleriwile hi ntirho, leswi endleke leswaku Godi a tlhelela ekaya a ya kombela ku rivaleriwa hi nsati wa yena loyi hambi swi tika a nga tiyisela a tshama evukatini a hlayisa ndyangu nuna a ha fambile a titwisa vunandzi bya misava. Lindiwe u rivalerile nuna wa yena a tlhela a n'wi nyika na makhiya ya movha lowu a a xaveriwile hi vana va yena ku n'wi khensa ku va a va kurisile a ri yexe.

Hinkwaswo leswi swi tiyisisa ku tiyisela ka Lindiwe eka swiyimo swo tika leswi a hlanganeke na swona evukatini.

MAAVELO YA TIMARAKA:

$$V = 15$$

$$X \& R = 10$$

(LEMUKA: U NGA VEKELI TIGWAJU (✓), KOREKETA KU YA HI RHUBIRIKI LEYI NGA EKA PHEJI YA 27. TIMARAKA TA XIVUMBeko NA RIRIMI A TI FANELANGI KU VA EHENHLA KA TA VUNDZENI.)

[25]

XIVUTISO XA 11 (XIMBANGU)

XIMITANTSENGELE – IS Shabangu

- 11.1 eNkowankowa.✓ U n'wi siyile a bihile emirini.✓✓ (3)
- 11.2 Vhelaphi./A.✓ (1)
- 11.3 Loko Godi se a tirha eka GDC u sungurile ku ka a nga ha xiximi no hlayisa nsati wa yena./Loko Godi se a tirha eka GDC a nga ha kombisi rirhandzu eka nsati wa yena./A a nga ha vuyi hi nkarhi lowu a a vuya hi wona ekaya.✓✓ (Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.) (2)
- 11.4 Hileswi ku vuriweke eka ntshaho leswaku eka Mafloza maphepha a ma nga pfuki./Hileswi a tshikile xikolo eka Form III.✓✓ (2)

- 11.5 Hileswi loko a sungula ku rhandzana na Mafloza a a nga tikombi leswaku u bihile emirini kutani a a ehleketa leswaku hi yena n'wini wa ndzhwalo.√√ (2)
- 11.6 U va lemukisa hi ku xaniseka loku va nga hlanganaka na kona loko va nga xiximi mintirho ya vona.√√ (2)
- 11.7 Ya humelela, va tele vanhu lava hakeriwaka hi ku va va vile na xiave eka ku thoriwa ka vanhu vo karhi emintirhweni.√√
(Timaraka i to seketela ntsena.) (2)
- 11.8 I wa ku n'wi endlela tiya,√ a wu endliwa hi vabasisi va tihofisi.√ (2)
- 11.9 I Lindiwe./Xiviri.√ (1)
- 11.10 Godi na Mafloza va vuye va hlongoriwa entirhweni hikokwalaho ko hamba va endla timhaka ta masangu kona.√ (1)
- 11.11 Mafloza a a sasekile leswi kokeke Godi rinoko a ehleketa leswaku i munhu wa mahanyelo lamanene kambe loko se Godi a heleriwile hi ntirho u sungurile ku n'wi xanisa hi ku n'wi ba, a rhandzana na vavanuna van'wana, leswi kanetanaka na ku saseka ka yena.√√ (2)
- 11.12 Hileswi se a a kumile rirhandzu rintshwa eka Godi kutani a a rivele hi Mandla.√√ (2)
- 11.13 A ndzi ta n'wi tsundzuxa leswaku a nga n'wi xanisi hikuva Godi u n'wi kombile rirhandzu hi ku n'wi akela yindlu a tlhela a n'wi hlayisela na vana va yena loko a ha tirha.√√
(Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.) (2)
- 11.14 Ndzi nga vula leswaku ra ndzi tsakisa hikuva ri kombisa leswaku i wansati wa xiviri loyi a kotaka ku rivalela nuna wa yena handle ka swipimelo.√

KUMBE

Ndzi nga vula leswaku ra ndzi khunguvanyisa hikuva u xanisekile hi ku kurisa vana a ri yexe kambe loko se va kurile va sungula ku n'wi hlayisa, u rivalela Godi leswaku va ta tiphina swin'we.√
(Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.)

(1)

[25]

MFUWO WA RIXAKA**XIVUTISO XA 12: NTSHEKETO (XITSALWANA)****RIVOMBA RA VUTSONGA – C Lambane na MT Mthombeni**

Matsalwa ya mfuwo wa rixaka ya hi dyondzisa kumbe ku hi nyika vutivi byo karhi. Leswi swi seketeriwa hi leswi humelalaka eka ntsheketo wa 'Malebvú ya N'wanghala' na xiphato xa ndhavuko xa 'Eric Nxumalo' leswi hlamuseriweke laha hansi.

- Eka ntsheketo wa 'Malebvú ya N'wanghala' swihari swi twananile ku cela xihlovo hikuva a ku nga ri na mati. Leswi swi dyondzisa leswaku ntwanano i matimba naswona loko vanhu va twanana va nga kota ku ta na switshunxo eka xiphiqu xin'wana na xin'wana lexi va hlanganaka na xona.
- Swihari swi tirhile hi matimba swi kondza swi heta, swi tlhela swi hlengeletana swi tlangela ntirho lowunene lowu swi wu endleke. Leswi swi dyondzisa leswaku ku tiyisela, ku tirha hi matimba na ku tiyimisela swa vuyerisa.
- Ku twananiwile na leswaku loyi a nga ta nwa mati ya xihlovo hi loyi a nga cela naswona loyi a nga ta kumeka a nwile mati lawa a nga celangi u ta khomiwa a yisiwa eka hosi N'wanghala. Leswi swi dyondzisa leswaku munhu u fanele ku hanya hi swa nyuku wa yena.
- Mberha leyi N'wampfundla a nga vula leswaku u ta hanya hi yona a yi kotangi ku n'wi korwisa, kutani a sungula ku nwa mati navusiku exihlobyeni a nga voniwi hi swihari swin'wana. Leswi swi dyondzisa leswaku xihlovo xa le mahlweni xi dlayisa torha.
- Leswi N'wampfundla a a ri na mona na moya wo tekela van'wana ehansi, u nwile mati a ri karhi a swi tiva leswaku a nga ma tirhelangi a tlhela a ma pfindlusa loko a hetile ku nwa kutani loko ri xa swihari swi kuma ya pfindlukile. Leswi swi lemukisa vahlayi hi vubihi na mona lowu van'wana vanhu va nga na wona eka van'wana.
- Swihari swi vatile xifaniso xa ntombi yo saseka kutani swi yi tota vurimba leswaku N'wampfundla a ta phaseka, hakunene u phasiwile a tlhela a nyikiwa xigwevo xa rifu, leswi dyondzisaka leswaku mhunti yi fela etinyaweni na leswaku munhu wo tlhariha ku tlula vanhu hinkwavo a nga kona laha misaveni.
- Leswi swi tlhela swi seketeriwa hi ku va endzhaku ka ku khomiwa, N'wampfundla a komberile ku cinela swihari a nga si dlayiwa kutani N'wanghala a n'wi pfumelela, u cinile ritshuri ri ku tuvi, kutani a tsutsuma a fika a nghena enceleni laha N'wanghala a tsuvuleke malebvú ya yena a ma veka enon'wini wa ncele. N'wampfundla u dlawile hi ndlala na vutlhari bya yena. Ku fa ka N'wampfundla hi ndlala na torha i ndlela yo dyondzisa leswaku vulolo byi vangela ku xaniseka evuton'wini.
- Eka xiphato xa ndhavuko xa 'Eric Nxumalo' ku humelerisiwa dyondzo ya leswaku loko munhu a tirha hi ku tikarhata vanhu va n'wi vona kutani va kombisa ku khensa ka vona hi ku n'wi ndhundhuzela leswaku a ta kuma nhlohlotelolo wo ya emahlweni na ntirho lowunene lowu a wu endlaka.
- Eka mintila ya 1 na 2 leyi nge: '*Bayethi nkosi* ya ka Nxumalo' na '*Bayethi* Nxumalo wa Zwile', rito '*Bayethi*' eka mintila leyimbirhi i ra Xizulu naswona ri vula leswaku 'hi khensile' hi Xitsonga. Hi mintila ya 8 na 9 leyi nge: 'U ri vambile tiko ra ka Nxumalo' na 'U ri vambile tiko ra ka Ndwandwe', muphati u kombisa mafambiselo ya xiyimo xa le henhla ya tiko hi hosi Eric Nxumalo. Leswi swi dyondzisa leswaku mintirho leyinene ya khensiwa.

- Xiphato lexi xi nyika vahlayi vutivi bya maphatelo ya xivongo xa ka Nxumalo. Xi tlhela xi tivisa vahlayi hi mintirho hinkwayo leyinene leyi endliweke hi hosi Eric Nxumalo.

Hinkwaswo leswi hlamuseriweke laha henhla swi tiyisisa mhaka ya leswaku matsalwa ya mfuwo wa rixaka ya dyondzisa ya tlhela ya nyika vahlayi vutivi byo karhi.

MAAVELO YA TIMARAKA:

V = 15

X&R = 10

(LEMUKA: U NGA VEKELI TIGWAJU (✓), KOREKETA KU YA HI RHUBIRIKI LEYI NGA EKA PHEJI YA 27. TIMARAKA TA XIVUMBeko NA RIRIMI A TI FANELANGI KU VA EHENHLA KA TA VUNDZENI.)

[25]

XIVUTISO XA 13: NTSHEKETO (XIMBANGU)

VHIMBAMUKWAMA

- 13.1 Va va va kombisa leswaku va tshikile hinkwaswo leswi a va swi endla kutani va tshamile ehansi leswaku va ta yingisela ntsheketo. ✓✓ (2)
- 13.2 enkwameni./C. ✓ (1)
- 13.3 Ma humelerisa leswaku timhaka leti ku tsheketiwaka hi tona ti humelerile hi xihatla naswona swi nga languteriwangi. ✓✓ (2)
- 13.4 Vanhwanyana va endlile Makhegu nsele wo n'wi siya enhoveni a ri yexe, leswi yelanaka na ku va Vhimbamukwama a endlile Makhegu nsele hi ku n'wi chela enkwameni a famba a n'wi ba a tlhela a n'wi lerisa ku yimbelela./Hinkwavo va na nsele. ✓✓ (2)
- 13.5 U va lemukisa hi khombo/ku xaniseka loku va nga hlanganaka na kona loku va endla van'wana nsele. ✓✓ (2)
- 13.6 A va endlela ku n'wi khawurisa leswaku a ta tshika ku sindzisa ku famba na vona etintsengeleni. ✓✓ (2)
- 13.7 Vatsheketeriwa/vayingiseri va nga khomiwa hi vurhongo./Va nga lahlekeriwa hi ku tsakela va nga ha wu landzeleri./Mutsheketi a nge kumi nkarhi wo wisa no tsundzuka timhaka tin'wana ta ntsheketo kumbe ku wu landzelerisa kahle. ✓✓ (2)
- 13.8 Ndzi nga vula leswaku i mutswari wa vutihlamuleri loyi a lwaka hi tindlela hinkwato ku vona leswaku vutomi bya n'wana wa yena byi hlayisekile. ✓✓ (2)

MTHOMBENI

- 13.9 Muphati u byela vahlayi hi vanhu va ka Mthombeni lava tivitanaka vaMtun'wa/Magagule/Tshungu/Vahlave. U ya emahlweni a vula leswaku loku va dlayile n'hwari va yi tshika yi bolela exikhwameni kutani va yi dya yi nga vupfangi na swivungu swa yona. ✓✓ (2)

13.10 'Nchavani wo chava na matoya hi tiyela tinhenha.'/Ntila wa 13.✓

KUMBE

'Hi tlhava lava tlhavekaka.'/Ntila wa 17.✓ (1)

13.11 U tsakile hikuva u phata xivongo xa yena hi ku tinyungubyisa lokukulu swinene.✓✓ (2)

13.12 Swi na nkoka wa ku tivisa vahlayi leswaku xiphato lexi a hi xa vanhu van'wana kambe i xa vini va xivongo lexi./Swi humelerisa vun'wini bya xivongo lexi.✓✓ (2)

13.13 Mukamberiwa u ta nyika vonelo ra yena. Xikombiso: Ku nga va ku ri leswi va tekaka onge mhaka yo phata xivongo i ya xikhale kutani vona va hanya eka minkarhi ya sweswi.✓✓
(Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.) (2)

13.14 Ndzi nga va tsundzuxa leswaku va tihlanganisa na vana lava leswaku va ta kota ku va dyondzisa ku phata swivongo swa vona.✓ (1)
[25]

NTSENGO WA XIYENGE XA B: 25

XIYENGE XA C: NTLANGU

XIVUTISO XA 14: XITSALWANA

HLAMBA VUNWA NANDZUWE – AD Mahatlane

Munhu un'wana na un'wana wa tsaka loko ku ri na kurhula endyangwini wa yena. Endyangwini wa Matanato na nsati wa yena N'wa-Xirhami a ku pfumaleka kurhula hikuva Matanato a a tshamile eJoni a tiphina na murhandziwa wa yena Rhoda, a nga ha hlayisi na ndyangu wa yena kasi N'wa-Xirhami yena a a tinyiketerile ebyalweni kutani vana va xaniseka.

- Matanato u rhandzanile na Rhoda loko a ta va a ri exilungwini.
- U nyanyuriwile hi rirhandzu rintshwa leri a a ri kuma eka murhandziwa wa yena Rhoda kutani a nyenya nsati wa yena N'wa-Xirhami, a vona a nga ha n'wi fanelangi hikokwalaho ko dakwa ngopfu.
- Ku va N'wa-Xirhami a nyenyiwile hi nuna wa yena Matanato swi endlile leswaku a nyanya ku tinyiketela ebyalweni.
- U byerile Mavhavaza leswaku vavasati va Machangana i tibari naswona i swilo swo ka swi nga pfuni nchumu na leswaku se u lava ku teka Rhoda a va nsati wa yena.
- Loko nsati wa yena N'wa-Xirhami a lava ku n'wi kumela hlantswana leswaku a hambana na vavasati va le Joni u arile a vula leswaku a nge teki n'wana lontsongo.
- Loko yena na Mavhavaza va endzile eka vaRhoda ku kumekile ntiyiso wa leswaku Rhoda i n'wana wa buti wa Matanato, yena Tshikani Mininginisi Chauke loyi a a tivitana hi vito ra Livhiti Sheks Chanki.
- Matanato u hambanile na Rhoda a tlhelela ekaya eka nsati wa yena N'wa-Xirhami loyi se a a toloverile ku tixuxela ebyalweni, a a nga ha ri na mhaka na nuna wa yena hambiloko a vuyile ekaya.

- Matanato u komberile hosi ya yena Xitlhangoma leswaku a n'wi pfuna ku vulavurisana na N'wa-Xirhami leswaku a hunguta manwelo ya yena ya byalwa na ku va va rivalelana leswaku ku va na kurhula endyangwini wa vona.
- Loko va fika eka Muporofita, N'wa-Xirhami u vurile leswaku yena a nge swi koti ku tshika byalwa kambe wo lava ku hunguta manwelo ya yena.
- Emakumu N'wa-Xirhami na nuna wa yena Matanato va rivalelanile eka hinkwaswo leswi a va dyohelanile swona.
- Matanato u tlhele a swi twisisa ku teka hlantswana leyi a a yi kumerile hi nsati wa yena kutani va sungula ku hanya swin'we hi kurhula.

Hinkwaswo leswi swi paluxa ntiyiso wa leswaku munhu un'wana na un'wana wa tsaka loko ku ri na kurhula endyangwini wa yena hikuva Matanato na N'wa-Xirhami va sungurile ku hanya hi rirhandzu na ntsako loko va rivalelanile.

MAAVELO YA TIMARAKA:

V = 15

X&R = 10

(LEMUKA: U NGA VEKELI TIGWAJU (✓), KOREKETA KU YA HI RHUBIRIKI LEYI NGA EKA PHEJI YA 27. TIMARAKA TA XIVUMBeko NA RIRIMI A TI FANELANGI KU VA EHENHLA KA TA VUNDZENI.)

[25]

XIVUTISO XA 15 (XIMBANGU)

HLAMBA VUNWA NANDZUWE – AD Mahatlane

- 15.1 A a ri ekaya ka Mulungu.✓ A a ngenile ekamareni ro hlambela handle ka mpfumelelo a sungula ku hlamba kutani Mulungu a n'wi kuma a n'wi ba kutani a tsutsumela exirhapeni.✓ (2)
- 15.2 A yi ri yo endla leswaku a va na kurhula entirhwini.✓✓ (2)
- 15.3 A a swi tshama swin'we ehositele ya Jeppe.✓ (1)
- 15.4 Hileswi a ku ri nkarhi wa xihlawuhlawu, lowu Vantima a va boheka ku vitana Mulungu wa xisati 'Misisi' ku kombisa ku n'wi xixima./A a kombisa ku n'wi xixima.✓✓ (2)
- 15.5 Hileswi a a lava leswaku Mavhavaza a gangisa Malitshehlane a tlhela a teka yena ematshan'weni yo tshamela ku n'wi bela huwa hi ku n'wi byela leswaku u lava ku famba na yena ekaya a ya teka nsati wa Muchangana./Hileswi a a lava leswaku Mavhavaza a gangisa Malitshehlane.✓ (1)
- 15.6 U lava ku va lemukisa hi khombo leri nga vaka kona loko munhu a nga xiximi ndyangu wa un'wana wanuna.✓✓ (2)
- 15.7 Ndzi nga vula leswaku u endlile kahle hikuva loko a lo miyela Matanato a a ta hetelela a tekile n'wana wa hosi/buti wa yena, leyi nga mhaka yo chavisa swinene evanhwini.✓✓ (2)
- 15.8 Hileswi ekaya ka vona a ku vulavuriwa Xibunu kutani a a nga ri na munhu loyi a a ta n'wi vulavurisa hi Xitsonga tanihileswi mana wa yena a a nga ri Mutsonga.✓✓ (2)

- 15.9 Xitlhangoma./A.✓ (1)
- 15.10 A a languterile leswaku Mavhavaza a n'wi gangisa kutani a swi n'wi nyangatsa loko a n'wi vitana 'mhani'.✓✓ (2)
- 15.11 I ntlimbo wa le handle✓ lowu a vangeriweke wona hi Xihangalasi hi ku va loko se a tekiwile hi Mavhavaza a yile emutini wa vona a ya endla huwa a vula leswaku u landzile nsati wa yena Topisa na n'wana wa yena Tshikani, ku ri hi ku a a n'wi arile a vula leswaku a nga n'wi tivi.✓✓ (3)
- 15.12 Hileswi a a swi vona leswaku a swi nga ha ta koteka leswaku a ya emahlweni a rhandzana na Rhoda kutani a a vona swi antswa leswaku a tlhelela ekaya a ya rivalelana na nsati wa yena N'wa-Xirhami.✓✓ (2)
- 15.13 Ndzi nga vula leswaku a nga endlangi kahle hikuva swi nga ha endleka a nyikiwa swilo leswi nga tshikaka swi vile na khombo eka vutomi bya yena.✓ (1)
(Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.)
- 15.14 A ndzi ta va ndzi n'wi tsundzuxile leswaku a nga xanisi vana va yena hikokwalaho ka vudakwa bya mana wa vona kambe a va hlayise leswaku va ta kota ku n'wi vona leswaku i tatana loyi a nga na vutihlamuleri, leswi nga ta endla leswaku va n'wi rhandza va tlhela va n'wi xixima.✓✓ (2)
[25]

XIVUTISO XA 16 (XITSALWANA)

VUKOSI I MBERHA – P Ndlovu

Xivuriso lexi nge: 'Xihlovo xa le mahlweni xi dlayisa torha' xi kombisa mhaka ya leswaku loko u nga khomi kahle kumbe ku hlayisa leswi u nga na swona hi ku tshembela eka leswa ha taka swi tala ku endla leswaku u xaniseka. Leswi swi tiyisisiwa kahle hi leswi humeleleke Xikweni na Boneka.

- Hikokwalaho ko navela Boneka loko a huma evukhombeni Xikweni u byerile vasati va yena, N'wa-Vusika na N'wa-Vukwele leswaku u famba na yena eJoni hi xikongomelo xa ku n'wi balekisa vafana, ku ri hileswaku o hamba, u lava ku ya n'wi gangisa.
- Loko a fika eJoni u tshembisile Boneka ku n'wi teka a va nsati wa yena kambe Boneka u n'wi byerile leswaku a rhangana hi ku hlongola vasati va yena leswaku a ta sala a ri yexe, leswi Xikweni a pfumeleke ku swi endla hi ku nyanyukisiwa hi rirhandzu lerintshwa.
- Hi ku nyanyuka, Xikweni u tlhelerile ekaya a fika a hlongola vasati va yena havambirhi a sala ntsena na Boneka loyi se a saleke a xanisa vana va yena, Xikweni a yima na swona.
- Manyunyuyi ya Xikweni ya dzudzekile loko a ta va a vuyile ekaya loko a humile phexeni laha Boneka a sunguleke ku n'wi xanisa, a n'wi byela leswaku i mukhalabye naswona a nga n'wi fanelangi.
- Xikweni u sungurile ku ehleketa vasati va yena lava a va n'wi komba rirhandzu na ku n'wi xixima loko Boneka a ri karhi a n'wi komba maxangu.
- Ku xanisiwa ka yena hi Boneka ku endlile leswaku leswi a a swi tekisile xiswona swa leswaku loko a hlongorile vasati va yena u ta sala a tiphina na Boneka swi nga ha vi ntiyiso, leswi endleke leswaku a kala a hundza emisaveni hi mbitsi.

- Boneka yena loko a hlongorisile vasati va Xikweni evukatini a a ehleketa leswaku u ta sala a tiphina hi mali ya Xikweni na vana va yena handle ko kavanyetiwa.
- Loko a vona mali leyi a a hamba a yivela Xikweni, u tibyerile leswaku loko Xikweni o tshuka a hundzile emisaveni u ta sala a tiphina kahle, leswi endleke leswaku a navela leswaku Xikweni a lova.
- Loko a xanisa Khegu na Khetani a a tibyerile leswaku va ta famba a ta sala a tiphina kahle na vana va yena, Gwirhani na Bodzani emutini wa tata wa vona naswona a a lava leswaku va ya xaniseka.
- Hinkwaswo leswi a a swi ehleketile a swi vangeni ntiyiso hikuva mali yi herile na yindlu a nga si heta ku yi hakela kutani a hlongoriwa, laha a nga sungula ku xaniseka a kala a ya etlela emarhumbini na vana va yena naswona ku pfumaleka na wanuna na un'we wo n'wi gangisa.

Leswi hinkwaswo swi kombisa ntiyiso wa mhaka leyi humelerisiwaka hi xivuriso xa 'Xihlovo xa le mahlweni xi dlayisa torha' hikuva ku tiphina loku Xikweni a a languterile kona loko a tekanile na Boneka a nga ha ku vonangi kasi na yena Boneka ku tiphina loku a a languterile kona loko Xikweni a ta va a hundzile emisaveni a nga ku kumangi kambe u lo sala a xaniseka.

MAAVELO YA TIMARAKA:

V = 15

X&R = 10

(LEMUKA: U NGA VEKELI TIGWAJU (✓), KOREKETA KU YA HI RHUBIRIKI LEYI NGA EKA PHEJI YA 27. TIMARAKA TA XIVUMBeko NA RIRIMI A TI FANELANGI KU VA EHENHLA KA TA VUNDZENI.)

[25]

XIVUTISO XA 17 (XIMBANGU)

VUKOSI I MBERHA – P Ndlovu

17.1	Boneka a a byerile Bodzani leswaku a ya nyika Khegu marhumbu ya huku a sweka a ta xeva hi wona kutani Khegu a ala.✓✓	(2)
17.2	halata./B.✓	(1)
17.3	A a yile ePhalaborwa,✓ a ya lava ntirho.✓	(2)
17.4	Hileswi Boneka a a ringetile tindlela hinkwato to n'wi xanisa kambe Khegu a nga fambi kutani a vona swi antswa leswaku a n'wi dlaya kunene leswaku a ta sala kahle na vana va yena.✓✓	(2)
17.5	Mukamberiwa u ta nyika dyondzo leyi a yi kumeke. Xikombiso: Ndzi dyondzile leswaku ndzi fanele ndzi enerisiwa hi leswi ndzi nga na swona leswaku ndzi nga tikumi ndzi werile ekhombyeni.✓✓
(Amukela na tin'wana tidyondzo leti twisisekaka.)	(2)
17.6	A a lava ku komba Boneka leswaku u n'wi rhandza ku tlula vasati va yena.✓✓	(2)

- 17.7 Mukamberiwa u ta nyika vonelo ra yena. Xikombiso: Ndzi vona yi nga ri mhaka ya kahle hikuva swi dyondzisa munhu vuloyi tanihileswi tin'anga tin'wana ti pfumelaka loko u lava murhi wo endla munhu un'wana nsele.√√
(Timaraka i to seketela ntsena. Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.) (2)
- 17.8 I Josaya Xitsoni./Josaya./Xitsoni.√ A va hlongoriwile endlwini leyi a va tshama eka yona le Bush hikokwalaho ka ku tsandzeka ku hakela hikuva mali leyi Boneka a a ri na yona a yi herile.√√ (3)
- 17.9 N'wa-Vukwele na N'wa-Vusika va hlongoriwile evukatini, leswi yelanaka na ku va Boneka na vana va yena na vona va hlongoriwile endlwini leyi a va tshama eka yona eBush./Hinkwavo va hlongoriwile laha a va tshama kona.√√ (2)
- 17.10 U va lemukisa hi ku xaniseka loku vaka kona loko munhu a endla van'wana nsele.√√ (2)
- 17.11 I Boneka√ hikuva a a navela ku tiphina hi mali leyi a a yiverile Xikweni kambe u tsandzekile ku fikelela ku navela ka yena hikuva mali yi herile kutani a hlongoriwa hi mutirhelamfumo endlwini leyi a a naverile ku tshama eka yona vutomi bya yena hinkwabyo.√
(Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.) (2)
- 17.12 I mhaka ya kahle hikuva a a pfunekile kutani a a boheka ku hakela hi xin'wana na xin'wana lexi a nga na xona loko a nga ri na mali tanihileswi muchayeri a a lava ku hakeriwa.√√

KUMBE

- A hi mhaka ya kahle hikuva loko a kala a hakela hi nhundzu ya yena swi vula leswaku a nga swi kota na ku hakela hambi hi vana va yena kumbe hi yena n'wini.√√
(Timaraka i to seketela ntsena. Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.) (2)
- 17.13 A ndzi ta va ndzi ringetile hi tindlela hinkwato ku tivisa sesi wa mina, N'wa-Vusika leswi a swi endlwa hi sivara.√
(Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.) (1)

[25]

XIVUTISO XA 18 (XITSALWANA)**XIVONI XA VUTOMI – IS Shabangu****NTLANGU: ... TI LE TILWENI!**

Xivuriso lexi nge: 'Nhompfu a xi nuheti' xi hlamusela leswaku munhu a nge tivi leswi nga ta n'wi humelela emahlweni kumbe eka nkarhi lowu taka. Leswi swi seketeriwa kahle hi leswi humeleleke Magaza Cawuke eka xintlangwana xa '... Ti le tilweni'.

- Magaza Cawuke u tshikile nsati wa yena Chinghisa hi ku va a kumile Nokuthula Zuma loko va ri eYunivhesiti ya Ongoye.
- Xivangelo xa yena xa ku rhandzana na Nokuthula hileswi a a ehleketa leswaku u ta kuma hinkwaswo leswi a swi lavaka evuton'wini kambe a swi vangile tano.
- Nokuthula loyi a a tshama na n'wana wa yena Lulu, va huma etikweni ra ka Zulu endzhaku kaloko a ta va a pasile B.Admin eYunivhesithi ya Ongoye, u byerile Magaza leswaku Lulu i ndzisana ya yena kasi a a ri n'wana wa yena.
- Magaza u vonile rirhandzu leri a a ri kuma eka Nokuthula ri antswa eka ra Chinghisa, leswi a ku nga ri ntiyiso.
- U vonile Chinghisa tanihi nsati loyi a n'wi tiselaka ku xaniseka hikuva a a nga dyondzangi xikolo.
- U vurile leswaku a nga voni vutomi lebyi nga kona loko o ya emahlweni a tshama na yena handle ka ntsako wa swa nyama ntsena naswona a a karhele ku hanya vutomi byo phyama.
- U vurile leswaku eka Nokuthula u kumile hinkwaswo leswi a a swi lava evuton'wini hikuva u dyondzile a tlhela a tlula na yena Magaza. U yile emahlweni a vula leswaku u kumile ndlela leyi n'wi faneleke ya kurhula, leyi n'wi susaka eku xanisekeni laha a a tinghenisile kona hi yexe a ha ri ntsongo.
- Magaza u hetelerile hi ku tsalela Chinghisa papila, a n'wi byela leswaku a nga ha n'wi rhandzi hikuva se u tikumerile loyi a rhandzaka yena naswona loko a vuya ekaya u lava ku n'wi kuma a mukile eka rikwavo.
- U hlongorile Chinghisa na vana va yena a ngenisa Nokuthula na n'wana wa yena Lulu.
- Endzhaku ka malembe yo tlula khume, Magaza u sungurile ku xaniseka emoyeni hikokwalaho ka ku va Nokuthula a nga n'wi kumeli mudyandzhaka hi ku va a nga kumi vana, leswi endleke leswaku a nga fikeleli ku navela ka yena ko tiphina na murhandziwa wa yena Nokuthula hi ku hetiseka.
- U hetelerile hi ku rhandzana na Lulu, n'wana wa Nokuthula loyi a nga hetelela a biha emirini, leswi naswona a ku nga ri ku navela ka yena.

Leswi hinkwaswo swi tiyisisa xivuriso lexi nge: 'Nhompfu a xi nuheti' hikuva ematshan'weni yo kuma kurhula na ku tiphina leswi a a swi lava eka Nokuthula, u lo xaniseka kutani a sungula ku tisola leswaku loko a a swi tivile a ta va a nga tshikangi nsati wa yena Chinghisa a ya rhandzana na Nokuthula.

MAAVELO YA TIMARAKA:

$$V = 15$$

$$X \& R = 10$$

(LEMUKA: U NGA VEKELI TIGWAJU (✓), KOREKETA KU YA HI RHUBIRIKI LEYI NGA EKA PHEJI YA 27. TIMARAKA TA XIVUMBeko NA RIRIMI A TI FANELANGI KU VA EHENHLA KA TA VUNDZENI.)

[25]

XIVUTISO XA 19 (XIMBANGU)**XIVONI XA VUTOMI – IS Shabangu****NTLANGU: .XI TSHEMBA NKOLO**

- 19.1 Swi le hodela.√ (1)
- 19.2 bihile emirini./D.√ (1)
- 19.3 eSoshanguve.√ A a ri mabalana.√ (2)
- 19.4 Loko a nga si boxeriwa mhaka ya kona, Solly a a vulavula a tsakile kasi loko se a boxeriwile se vulavulelo ra yena a ri komba ku hlundzuka na ku heleriwa hi ntsako.√√ (2)
- 19.5 Hileswi a a vona onge Sarah a a fanele a vile na vutihlamuleri byo va a tisirhelerile leswaku a nga tshuki a bihile emirini tanihileswi havambirhi a va ri na mindyangu.√ (1)
- 19.6 Mukamberiwa u ta nyika dyondzo leyi a yi kumeke. Xikombiso: Ndzi dyondzile leswaku laha misaveni a ku na xihundla, mhaka yin'wana na yin'wana leyi munhu a yi endlaka a tumberile yi tala ku humela erivaleni yi tiviwa hi mani na mani.√√ (2)
(Amukela na tin'wana tidyondzo leti twisisekaka.)
- 19.7 I ntlimbo wa le handle√ lowu a vangeriweke wona hi Solly loyi a n'wi hundzukeleke loko a n'wi byerile leswaku u bihile emirini, ku ri hi ku a a tiva a n'wi rhandza.√√ (3)
- 19.8 A ndzi ta va ndzi n'wi tsundzuxile leswaku a ya kombela rivalelo eka nuna wa yena ematshan'weni yo endla leswi nga heteleleka swi koxile vutomi bya yena.√ (1)
(Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.)

NTLANGU: I MHANGU KU TILAVELA

- 19.9 Hileswi a a vulavula na Bayizani a langutile thelevhixini.√√ (2)
- 19.10 Nhlokomhaka yi ri 'I mhangu ku tilavela' leyi yelanaka na leswi endliweke hi Bayizani swo tilavela ku xaniseka hi ku va a tshikile ndyangu wa yena a ya tshama na xigangu lexi heteleleke xi n'wi xanisa.√√ (2)
- 19.11 U va lemukisa hi khombo leri nga vaka kona eka vavanuna loko va tshika mindyangu ya vona hi ku yengiwa hi vavasati van'wana.√√ (2)
(Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.)

- 19.12 I Bayizani✓ hikuva a a navela ku tiphina hi vutomi laha a siveriweke hi khoto leyi n'wi vonেকে nandzu yi tlhela yi n'wi tekela nhundzu hinkwayo yi nyika nsati wa yena Valerie.✓ (2)
- 19.13 Mukamberiwa u ta nyika vonelo ra yena. Xikombiso: Ndzi vona onge a nga va a rilisiwa hi ku tsundzuka ndlela leyi Bayizani a n'wi xaniseke hayona evuton'wini hi nkarhi lowu a a rhandzana na Ella.✓✓ (Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.) (2)
- 19.14 A ndzi ta va ndzi n'wi rivalerile hikuva ku rila ka yena swa tikomba leswaku u tisola hi mbilu ya yena hinkwayo.✓✓

KUMBE

A ndzi ta va ndzi nga n'wi rivalelangi hikuva a ta va a ndzi twisile ku vava evuton'wini bya mina.✓✓
(Timaraka i to seketela ntsena.)

2)
[25]

XIVUTISO XA 20 (XITSALWANA)

VADYONDZI VA NAMUNTLHA – SE Makhubele

Marito lama nge: 'N'wana a va lahli hikuva i nyiko yo huma eka Xikwembu' ma hlamusela leswaku vatswari va nga ka va nga tshiki n'wana hambiloko a va vavisa hi swiendlo swa yena swo huma endleleni. Leswi swi tiyisisiwa hi leswi humelelaka exikarhi ka Fumani na vatswari va yena, Gezani na Talenta Munene. Hambiloko Fumani a xanisile vatswari va yena hi mahanyelo ya yena yo hamboloka, a va n'wi lan'wanga tanihileswi a a ri n'wana wa vona.

- Gezani na Talenta Munene a va ri vafundhisi elokhixini ra Baralonga laha ndyangu wa vona a wu xiximiwa swinene hikokwalaho ka leswi a va ri vakreste va xiviri, va tlhela va va katekisiwile hi n'wana un'we, ku nga Fumani.
- I vatswari lava a va ri na mahanyelo lamanene kambe mahanyelo ya n'wana wa vona Fumani a ma nga fambisani na vutomi bya vona.
- Fumani a a ri na mahanyelo yo biha swinene lawa a ya tumbelerile vatswari va yena, hambiswiritano a va n'wi rhandza swinene.
- A a xanisa vadyondzisi na vadyondzikulobye hikokwalaho ka hanyelo ra yena ro biha, ro dzaha timbangi exikolweni kambe vatswari va yena loko va swi tivile va n'wi kombelerile rivalelo eka nhloko ya xikolo leswaku a nga hlongoriwi exikolweni.
- Loko a yile na mukwana exikolweni hi xikongomelo xo lava ku tlhava Jimmy hikuva a a tshamela ku n'wi tengisa a vula leswaku u gangisa Xiluva, Fumani u tshembisile ku dlaya Xiluva hi wona, leswi endleke leswaku mudyondzisi Daniel Kanama a n'wi secha laha ku nga kumeka na mbangi leyi a a ri na yona.
- Vatswari va Fumani va kale va vitaniwa exikolweni hikokwalaho ka hanyelo leri ra n'wana wa vona kambe va n'wi kombelerile rivalelo eka nhloko ya xikolo leswaku a nga hlongoriwi exikolweni, leswi kombisaka leswaku hambileswi a a endlile swo huma endleleni a ha ri n'wana wa vona loyi a va n'wi rhandza.
- Hambiloko vubihi bya Fumani byi humerile erivaleni, vatswari va yena va ha ya emahlweni va n'wi nyika mali loko va famba va ya eRustenburg.

- Fumani u yiverile tata wa yena mali yo ringana R500.00 ebajini a ya nyika Xiluva leswaku a ta hakela riendzodyondzo ro ya eJoni ku ya vona yindlu ya khale ka mupresidente wa Afrika-Dzonga, Nelson Rolihlahla Mandela, leswaku a ta n'wi rhandza. Loko swi kumekile leswaku mali a yi kona mana wa yena u n'wi yimelerile a vula leswaku a hi yena a nga yiva.
- Loko vatswari va yena va yile eRustenburg empfuxelelweni wa kereke eRustenburg, Fumani u rhambile Xiluva a ya etlela na yena ekaya ka vona, laha Xiluva a nga pfuka a lovile. Loko vatswari va yena va tivisiwile leswaku u khomiwile va vuyile hi xihatla leswaku va ta n'wi seketela.

Hinkwaswo leswi nga laha henhla swi kombisa ntiyiso wa marito lama nge: 'N'wana a va lahli hikuva i nyiko yo huma eka Xikwembu' hikuva hambileswi Fumani a a xanisa vatswari va yena hi mintirho ya yena yo huma endleleni a va n'wi lahlangi kumbe a va n'wi tshikangi kambe va n'wi seketerile no n'wi tshinya laha swi faneleke.

MAAVELO YA TIMARAKA:

V = 15

X&R = 10

(LEMUKA: U NGA VEKELI TIGWAJU (✓), KOREKETA KU YA HI RHUBIRIKI LEYI NGA EKA PHEJI YA 27. TIMARAKA TA XIVUMBeko NA RIRIMI A TI FANELANGI KU VA EHENHLA KA TA VUNDZENI.)

[25]

XIVUTISO XA 21 (XIMBANGU)

VADYONDZI VA NAMUNTLHA – SE Makhubele

- 21.1 Swi le xikolweni xa Dyondzekani hi nkarhi wa bureki leyikulu./Swi le xikolweni xa Dyondzekani./ Swi le xikolweni./Endzhaku ka tilasi ya Giredi 9C.✓ (1)
- 21.2 makumenharhu./D.✓ (1)
- 21.3 Xiluva a a rhandza ngopfu timhaka ta vugangu hikuva u rhandzanile na Jimmy na Fumani kasi Dikeledi yena a a nga ti rhandzi./Dikeledi a a tshembekile eka munghana wa yena Xiluva hikuva a nga ri na swihundla kasi Xiluva yena a a nga tshembekangi hikuva u n'wi tumbeterile mhaka ya leswaku mali ya riendzodyondzo u nyikiwile hi Fumani na leswaku yena se u rhandzana na Fumani a nga n'wi byelangi.✓✓ (2)
- 21.4 Swi kombisa leswaku u rhandza Xiluva swinene naswona a nga lavi ku tekeriwa yena./Swi kombisa leswaku u rhandza Xiluva swinene.✓ (1)
- 21.5 I ntlimbo wa le handle✓ lowu a vangeriweke wona hi Fumani loyi a n'wi tekeleke Xiluva a ri karhi a swi tiva leswaku u rhandzana na yena.✓✓ (3)
- 21.6 Mukamberiwa u ta nyika dyondzo leyi a yi kumeke. Xikombiso: Ndzi dyondzile leswaku rirhandzu a ri sirheleriwi naswona munhu a nga ku tshika hambiloko u ringeta ku sirhelela rirhandzu ra n'wina.✓✓ (Amukela na tin'wana tidyondzo leti twisisekaka.) (2)
- 21.7 Mukamberiwa u ta nyika vonelo ra yena. Xikombiso: Ndzi vona onge a a chava leswaku loko o pfumela Jimmy a a ta n'wi ba tanihileswi a a tshamela ku n'wi tshembisa swona.✓✓ (2)
- 21.8 A va ri eRustenburg✓ naswona a va yile eku khongeleni./A va yile empfuxelelweni wa kereke.✓ (2)

- 21.9 Ku sala a hlayisa muti.√/Ku sala a hlaya tibuku.√/Ku ka a nga sali a phungela.√/Ku sala a tsemeta byanyi.√
(Swimbirhi ntsena.) (2)
- 21.10 I ku tshamela ku n'wi tshinya loko a lava ku endla swo huma endleleni.√√ (2)
- 21.11 I ku lava ku tiyisisa leswaku yena na Xiluva va hlayisekile eka matlhelo hinkwawo eka leswi va swi endlaka.√√
(Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.) (2)
- 21.12 U va lemukisa hi khombo leri nga vaka kona loko vadyondzi va tinghenisa eka timhaka ta rirhandzu loko va ri exikolweni./U va lemukisa hi khombo leri nga vaka kona loko n'wana a xisa vatswari.√√ (2)
- 21.13 Mukamberiwa u ta nyika vonelo ra yena. Xikombiso: Ndzi vona onge hileswi a a tiva leswaku vatswari va Fumani va ta vuya laha a va yile kona hi Sonto.√
(Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.) (1)
- 21.14 A ndzi ta va ndzi n'wi tsundzuxile leswaku a tiyisela ku kondza xiphigo lexi a a ri na xona xi hela hikuva ku hava lexi nga heriki.√√
(Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.) (2)

[25]

NTSENGO WA XIYENGE XA C:
NTSENGO WA TIMARAKA:

25
80

XITANDZHAKU XA A: XIYENGE XA A: RHUBIRIKI YA MAKOREKETELO YA XITSALWANA XA VUTLHOKOVETSERI [TIMARAKA TA 10]

Swilaveko	Vuswikoti byo hlawuleka	Vuswikoti bya le henhla	Vuswikoti byo amukeleka	Vuswikoti bya madyondza	Vuswikoti byo ka byi nga fikelelangi
MAAVELO YA TIMARAKA	5–6	4	3	2	0–1
VUNDZENI Nhlamuselo ya nhlokomhaka. Nhlamuselo ya vuenti bya mavonelo, nseketelo na matwisiselo ya xitshuriwa. TIMARAKA TA 6	-Nhlamuselo ya nhlokomhaka hi vuenti. -Mavonelo yo tlhontha yo hambanahambana; lama seketeriweke hi ku hetiseka hi xithokovetselo. -Matwisiselo ya le henhla ya muxaka wa tsalwa na xithokovetselo.	-Ku kombisa ku twisisa no hlamusela nhlokomhaka kahle. -Mahlamulelo ya vuxokoxoko ya le xikarhi. -Mavonelo laya twalaka ya nyikiwile, kambe ya nga ri hinkwawo lawa ya seketeriweke hi mfanelo. -Matwisiselo ya muxaka wa tsalwa na xithokovetselo.	-Nhlamuselo yo antswa ya nhlokomhaka. -Tinhlamulo tin'wana letinene ti seketela nhlokomhaka. -Mavonelo man'wana ya seketeriwile, kambe a hi nkarhi hinkwawo laha vumbhoni byi tshembisaka. -Matwisiselo yo ringanela ya muxaka wa tsalwa na xithokovetselo.	-Nhlamuselo leyi nga enetisiki ya nhlokomhaka. -Mpumaleko wa tinhlamuselo leti seketelaka nhlokomhaka. -Nkayivelo wa ntwisiso wa muxaka wa tsalwa na xithokovetselo.	-Mpumaleko wa matwisiselo ya nhlokomhaka. -Nhlamuselo a yi fambelani na xithokovetselo. -Mudyondzi u pfumala ntwisiso wa muxaka wa tsalwa na xithokovetselo.
XIVUMBeko NA RIRIMI	4	3	2	1	0–1
Xivumbeko, nkhluko na maandlalelo. Ririmi, thoni na xitayili leswi tirhisiweke eka xitsalwana. TIMARAKA TA 4	-Xivumbeko xa nkhaqato -Mavonelo ya tumbuluxiwile no andlariwa hi mfanelo. -Ririmi, thoni na xitayili leswi twisisekaka, swo nyanyula no pfumala swihoxo. -Ntivoririmi lowu pfumalaka swihoxo, mapeletelo na mahikahatelo.	-Xivumbeko lexi faneleke na nkhlukelano lowunene wa mavonelo. -Nkhlukelano wa mavonelo wa landzeleleke. -Ririmi, thoni na xitayili swi tala ku va swi lulamile.	-Ku na vumbhoni byin'wana byo komba xivumbeko. -Xitsalwana xi pfumala xivumbeko lexinene xa miehleketo na nkhaqato. -Swihoxo swa ririmi a swi talangi; thoni na xitayili swi tala ku va leswi faneleke.	-Xivumbeko xi komba nkunguhato lowu hoxekeke. -Mavonelo a ya na nkhlukelano lowu faneleke. -Ku na vumbhoni bya swihoxo swa matirhiselo ya ririmi. -Thoni na xitayili leswi nga fanelangiki.	-Xivumbeko xa xiyimo xa le hansi swinene. -Swihoxo swo tala ngopfu swa ririmi na xitayili.

- Ku nga vi na ku hambana ko tlula swiyenge swimbirhi swa vuswikoti exikarhi ka maraka ya Xivumbeko na Ririmi na maraka ya Vundzeni.
- Nhlamulo ya vutitumbuluxeri yi fanele ku nyikiwa 0 (tandza) eka Vundzeni na 0 (tandza) eka Xivumbeko na Ririmi.

LEMUKA: Loko mukamberiwa a nga tsalangi vundzeni lebyi languteriweke, a tsarile xitsalwana xa vutitumbuluxeri ntsena, nyika 0 (tandza) eka Vundzeni, Xivumbeko na Ririmi.

XITANDZHAKU XA B: XIYENGE XA B NA C: RHUBIRIKI YA MAKOREKETELO YA XITSALWANA XA MATSALWA - NOVHELE, MFUWO WA RIXAKA NA NTLANGU [TIMARAKA TA 25]

Swilaveko	Vuswikoti byo hlawuleka	Vuswikoti bya le henhla	Vuswikoti byo amukeleka	Vuswikoti bya madyondza	Vuswikoti byo ka byi nga fikelelangi
VUNDZENI Nhlamuselo ya nhlokomhaka. Nhlamuselo ya vuenti bya mavonelo, vumbhoni na matwisiselo ya xitshuriwa. TIMARAKA TA 15	12–15 -Mahlamulelo yo hlawuleka: 14–15. -Mahlamulelo ya xiyimo xa le henhla: 12–13. -Nhlamuselo ya nhlokomhaka hi vuenti. -Mavonelo yo tlhontha yo hambanahambana; ya seketeriwa hi ku hetiseka hi xitshuriwa. -Matwisiselo ya xiyimo xa le henhla ya muxaka wa tsalwa na xitshuriwa.	9–11 -Ku kombisa ku twisisa no hlamusela nhlokomhaka hi ndlela leyinene. -Mahlamulelo ya vuxokoxoko ya le xikarhi. -Mavonelo laya twalaka ya nyikiwile, kambe ya nga ri hinkwawo lawa ya seketeriweke hi ndlela leyi languteriweke. -Ku na vumbhoni bya ntwisiso wa muxaka wa tsalwa na wa xitshuriwa.	6–8 -Nhlamuselo yo antswa ya nhlokomhaka; kambe a hi swiyenge hinkwaswo leswi hlamuseriweke hi vuenti. -Tinhlamuselo tin'wana letinene ti seketela nhlokomhaka. -Mavonelo man'wana ya seketeriweke, kambe a hi nkarhi hinkwawo laha vumbhoni byi tshembisaka. -Matwisiselo ya le xikarhi ya muxaka wa tsalwa na wa xitshuriwa.	4–5 -Mpfumaleko wa matwisiselo ya nhlokomhaka. -Mpfumaleko wa tinhlamuselo leti seketelaka nhlokomhaka. -Mavonelo matsongo ngopfuma faneleke. -Nkayivelo wa ntwisiso wa muxaka wa tsalwa na wa xitshuriwa.	0–3 -Mpfumaleko wa matwisiselo ya nhlokomhaka. -Maringetelo yo tsana yo hlamula xivutiso. -Mavonelo a ya tshembisi. -Mudyondzi u pfumala ntwisiso wa muxaka wa tsalwa na wa xitshuriwa.
XIVUMBeko NA RIRIMI Xivumbeko, nkholuko lowunene na maandlalelo. Ririmi, thoni na xitayili leswi tirhisiweke eka xitsalwana. TIMARAKA TA 10	8–10 -Xivumbeko xa nkhaqato -Manghenelo na mahetelelo yo hlawuleka. -Mavonelo ya tumbuluxiwile no andlariwa hi mfanelo. -Ririmi, thoni na xitayili leswi twisisekaka, swo nyanyula no pfumala swihoxo.	6–7 -Xivumbeko lexi faneleke na nkholukelano lowunene wa mavonelo. -Manghenelo, mahetelelo na tindzimana letin'wana swi na nkholukelano lowunene. -Nandzelelano lowunene wa mavonelo. -Ririmi, thoni na xitayili swi tala ku va swi lulamile.	4–5 -Ku na vumbhoni byin'wana byo kombisa xivumbeko. -Ku na nandzelelano na nkholukelano kambe swi na swihoxo. -Swihoxo swa ririmi a swi talangi; thoni na xitali swi tala ku va leswi faneleke. -Mavumbelo ya tindzimana hi xitalo ya lulamile.	2–3 -Xivumbeko xi komba nkunguhato lowu hoxekeke. -Mavonelo a ya na nkholukelano lowu faneleke. -Ku na vumbhoni bya swihoxo swa matirhiselo ya ririmi. -Thoni na xitayili leswi nga fanelangiki. -Mavumbelo ya tindzimana ya hoxekile.	0–1 -Mpfumaleka wa xivumbeko lexi kunguhatiweke wu kavanyeta nkholukelano wa mavonelo. -Swihoxo swo tala ngopfuma swa ririmi na xitayili swi endla leswaku xitsariwa lexi xi nga amukeleki. -Thoni na xitayili leswi nga fanelangiki. -Mavumbelo yo hoxeka ya tindzimana.
MAAVELO YA TIMARAKA	20-25	15-19	10-14	5-9	0-4

- Ku nga vi na ku hambana ko tlula swiyenge swimbirhi swa vuswikoti exikarhi ka maraka ya Xivumbeko na Ririmi na maraka ya Vundzeni.
- Nhlamulo ya vutitumbuluxeri yi fanele ku nyikiwa 0 (tandza) eka Vundzeni na 0 (tandza) eka Xivumbeko na Ririmi.

LEMUKA: Loko mukamberiwa a nga tsalangi vundzeni lebyi languteriweke, a tsarile xitsalwana xa vutitumbuluxeri ntsena, nyika 0 (tandza) eka Vundzeni, Xivumbeko na Ririmi.